

УДК 327(016.1ЄС)

О. Оськін
магістрант Університету
ім. Адама Міцкевича
в Познані

ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ: ОСНОВНІ ТИПИ ОПОЗИЦІЇ ДО ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню феномену євроскептицизму. Автор аналізує різні теоретичні підходи провідних західних науковців до типологізації цього явища, визначаючи основні різновиди опозиції до ідеї європейської інтеграції.

Ключові слова: євроінтеграція, євроскептицизм, опозиція, Лісабонський договір, типологія.

Оськін А. Евроскептицизм: основные типы оппозиции к идее европейской интеграции

Статья посвящена исследованию феномена евроскептицизма. Автор анализирует различные теоретические подходы ведущих западных ученых к типологизации этого явления, определяя основные разновидности оппозиции к идее европейской интеграции.

Ключевые слова: евроинтеграция, евроскептицизм, оппозиция, Лиссабонский договор, типология.

Os'kin O. Euroscepticism: main types of opposition to idea of European integration

The article is on phenomena of euroscepticism. A variety of theoretical approaches toward study of this phenomena elaborated by leading western researchers are analyzed. Different opposing views, which argue idea of European integration, are defined.

Key words: eurointegration, euroscepticism, opposition, Lisbon treaty, typology.

Впродовж останніх десятиліть значна частина європейських політичних еліт намагається створити з економічно інтегрованої Європи нового потужного «гравця» на міжнародній арені. Лісабонський договір, як альтернатива проваленої шляхом загальнонаціонального референдуму (Франція, Нідерланди) спільній конституції ЄС, став рішучим кроком для подальшого розвитку ідеї європейської інтеграції. Проте не слід забувати, що саме неприйняття ідеї єдиної конституції ЄС деякими європейськими національними спільнотами змусило європейських політиків вдатися до встановлення нових рамок існування та діяльності ЄС в ручному порядку — підписання відповідного договору (з доповненнями та змінами) та його ратифікація кожним членом унії. Провал конституції ЄС вкотре засвідчив, що у ідеї об'єднаної Європи окрім прихильників є і противники, яких зазвичай називають «євроскептики». За визначенням Пола Таггарта євроскептицизм — це позиція, яка заперечує (повністю або частково) ідею європейської інтеграції.

Загалом, визначення поняття євроскептицизму є досить складним завданням, незважаючи на той факт, що це формулювання вже досить

тривалий час використовується в засобах масової інформації, наукових працях та суспільно-політичних дискусіях. Часто витлумачення поняття євроскептицизму залежить від авторського підходу до типологізації заперечення ідеї євроінтеграції.

Феномен євроскептицизму став предметом наукового аналізу у країнах Європи та США наприкінці ХХ століття, причому спостерігається стабільне зростання інтересу до цього явища. В той же час в Україні тема євроскептицизму й досі залишається переважно в площині політичного дискурсу та публіцистики, доволі рідко стаючи об'єктом систематичного наукового опрацювання.

Відсутність аналітичних досліджень з проблематики євроскептицизму, моніторингу суспільно-політичних настроїв національних європейських спільнот обмежує можливості створення і реалізації ефективної зовнішньополітичної стратегії України, спрямованої на здобуття членства в ЄС, призводить до помилкового розуміння власного потенціалу та геополітичної ролі на європейській та міжнародній політичній арені. Зазначені проблеми є актуальними незалежно від офіційно проголошеного зовнішньополітичного курсу держави, глобалізаційних тенденції розвитку світу. Можливе розширення ЄС на схід та південь Європейського континенту вимагає від України належної зовнішньополітичної активності та відповідальної зовнішньої політики.

Нажаль, поки що розробка проблематики євроскептицизму здійснюється переважно в науково-аналітичних центрах країн Європи та США, в той час як серед українських дослідників увага даній тематиці майже не приділяється. Відповідно, основними джерелами і матеріалами для дослідження можуть бути праці переважно іноземних авторів. Так, найбільш ґрунтовні дослідження проводились та реалізуються такими вченими різних європейських країн, як Пол Таггарт, Алекс Щербяк, Крістофер Флуд (Велика Британія), Петр Копецки (Німеччина), Кас Мюдде (Бельгія), Сорен Рііхсой (Данія), Нік Сіттер (Норвегія), Кшиштоф Зуба (Польща) та ін. Дослідження даної тематики відбувається на основі осередків європейських студій (University of Sussex, The Norwegian School of Management BI, University of Surrey, University of Antwerp, Leiden University, Opole University, Wroclaw University, Adam Mickiewicz University in Poznan).

Метою даної статті є виокремлення основних ідей опозиції до євроінтеграції та розкриття суті головних наукових розробок типології цього явища. Одним із головних завдань статті є розгляд наявних типів євроскептицизму, що має дати можливість відокремити це явище від ідей європесимізму та антиєвропеїзму в країнах Західної та Центрально-Східної Європи.

Опрацювання теми євроскептицизму містять у собі різні підходи до типологізації цього явища, але все ж можна визначити два

загальноприйняті основні принципи його класифікації — це поділ на **суб'єктів**, які проявляють свою опозиційність та сам **ступінь заперечення** процесу європейської інтеграції [9, С. 46].

Для визначення **суб'єктів опозиційності** до ідеї європейської інтеграції дуже часто використовують запропонований П. Таггартом поділ на дві групи: суспільний і партійний євроскептицизм. Легкість у використанні зробила цю теорію поділу однією із найчастіше вживаних у дослідженнях. Суспільний євроскептицизм визначається в процесі виборів, референдумів, соціологічних та оціночних опитуваннях. Другий тип, партійний, стосується сфери діяльності політичних партій, які у демократичних системах є виразником настроїв суспільства [7, С. 365].

Важливим у дослідженні проблеми є врахування всіх етапів її розвитку та інших особливостей, які залежать від специфіки тієї чи іншої країни. Основним напрямом вивчення євроскептичних настроїв є розгляд процесу розвитку ідей опозиційності через призму демократичного характеру політичних систем, але даний принцип дослідження є складним для використання у країнах Східної Європи з так званим типом «візуальної демократії», де передбачена роль громадянського суспільства не виконується останнім в силу низького рівня громадянської свідомості населення. Численні спроби оцінки євроскептичних настроїв у вищезазначених країнах перехідного типу демократії на основі існуючих принципів дослідження виявились невдалими.

На думку К.Зуби, поділ виключно на суспільний і партійний євроскептицизм є неповним, адже високий рівень євроскептичних настроїв у суспільстві не завжди обумовлює аналогічні позиції політичних партій. Саме тому до цієї моделі К. Зуба пропонує додати третій тип — громадянський (громадські об'єднання, товариства, групи за інтересами, незалежні медіа) [9, С. 47]. Головною особливістю такої моделі є те, що вона зберігає свою актуальність для країн з високим рівнем розвитку громадянського суспільства (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Швейцарія, Австрія і Велика Британія). Саме до цього типу К. Зуба відносить «настрій групи людей» і частково «настрій партій» (в державах з сильним громадянським суспільством відбувається ослаблення суспільної ідентифікації політичних ідеологій з політичними партіями, що і призводить до перебирання функцій представництва у владних структурах громадсько-політичними об'єднаннями).

Найбільш суперечливим і водночас дослідженим є інша частина явища — ступінь заперечення ідеї європейської інтеграції. Саме навколо нього точаться найбільш жваві дискусії між провідними вченими Європи та США. Загалом цю частину розглядають як типологію позицій з приводу процесу європейської інтеграції.

В своєму першому загальному аналізі, присвяченому євроскептицизму, П. Таггарт виокремив три категорії євроскептицизму:

1. Заперечення ідеї європейської інтеграції і ЄС в цілому.
2. Згода на інтеграцію, але в поєднанні з критикою її сучасного стану як спроби всеосяжної інтеграції територій, економік і культур.
3. Згода на інтеграцію, але критика її недостатньої універсальності — ЄС має охопити найширший спектр держав, як в суспільному, так і економічному вимірі.

Пізніше, при спробах включення до аналізу країн Центрально-Східної Європи, наведений поділ був вдосконалений П. Таггартом спільно з А. Щербяком. Новий поділ виокремлював два типи євроскептицизму: «твердий» (hard) і «м'який» (soft). Таке припущення авторів стало найбільш вживаним та, водночас, дискусійним серед науковців. В своїй праці «Theorizing Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality» автори пропонують детальний опис їхньої спільної теорії [8, С. 2]:

«твердий євроскептицизм» — незгода з ідеєю функціонування в цілому Європейського Союзу, заперечення ідеї європейської інтеграції, небажання участі своєї країни в цьому проекті;

«м'який євроскептицизм» включає в себе більш широкий спектр позицій — остереження ідеї інтеграції, заперечення окремих її аспектів, вираження якісної опозиційності по відношенню до визначених політичних дій ЄС, які не відповідають чи не відповідадуть інтересам своєї держави.

Звичайно, більш ліберальним типом є «м'який євроскептицизм», який не заперечує існування ЄС, основні принципи та засади його функціонування чи членства держави в Євросоюзі. Зважаючи на широкий спектр позицій в типі «м'якого» євроскептицизму, П. Таггарт і А. Щербяк вирішили його розширити і подати більш детально. Саме в рамках «м'якого» євроскептицизму ці дослідники виокремлюють «Policy Euroscepticism» та «national interest Euroscepticism». Так, «Policy Euroscepticism» — це незгода з визначеними ініціативами, спрямованими на зміцнення процесу політичної та економічної інтеграції Європи (Маастріхський та Лісабонський договори). В той же час тверда позиція в захисті своїх національних інтересів на різних засіданнях, форумах та конференціях, і надання переваги саме їм, а не інтересам об'єднаної Європи при постійному декларуванні свого проєвропейського вектору політики визначається як «national interest Euroscepticism».

В 2002 р. П. Копецки та К. Мюдде піддали критиці такий тип поділу, особливо категорію «м'якого євроскептицизму», вказавши на занадто широкий спектр позицій і рівнів євроскептицизму, втиснених до цієї категорії. В своєму дослідженні «Two Sides of Euroscepticism. Party Positions

on European Integration in East Central Europe», ці автори запропонували розглянути євроскептицизм з точки зору загальної перспективи і в контексті всіх наявних (позитивних і негативних) позицій щодо ідеї європейської інтеграції. Керуючись двома головними критеріями – ставленням до самої ідеї інтеграції і позицією щодо її поглиблення в проголошеному напрямку – вони запропонували чотири категорії позицій [5, С. 300–303].

Таблиця 1

Типологія позицій щодо євроінтеграції (за Копецьким та Мююдом)

	Прихильники європейської інтеграції	Противники європейської інтеграції
Євроопти- місти	Євроентузіасти за інтеграцію з її подальшим розвитком в майбутньому	Європрагматики проти інтеграції в сучасному вигляді, але за інтеграцію як таку і її поширення на всі європейські країни та поглиблення
Європеси- місти	Євроскептики за інтеграцію, але проти її поглиблення в майбутньому	Європротівники проти інтеграції та її подальшого поглиблення в будь-якій формі

Таким чином, євроентузіасти і євроскептики були зараховані П. Копецьким та К. Мююдом до прихильників, а європрагматики і європротівники до групи вороже налаштованих до процесу євроінтеграції.

В дискусії щодо класифікації євроскептицизму між П. Таггартом і А. Щербяком з одного боку, та П. Копецьки і К. Мююдом з іншого, каменем спотикання постає саме проблема Центрально-Східної Європи, де надзвичайно тонка межа між суспільною і політичною позицією стосовно процесу євроінтеграції. Відсутність міцного громадянського суспільства призводить також до труднощів з оцінкою певних політичних сил (партій) внаслідок сильних розбіжностей між декларованою політичною ідеологією та практичною діяльністю. Так, головний аргумент П. Таггарта і А. Щербяка проти зарахування євроскептиків до розряду поміркованих прихильних

інтеграції, полягає в самому смислового наповненні терміну (euro – євро, sceptic – скептик, той хто ставиться критично), що використовується медіа і суспільством [8, С. 8].

Більш складною є типологія, запропонована К. Флудом, який вважає, що євроскептицизм потрібно розглядати в контексті найповнішого спектру позицій в стосунку євроінтеграції [3, С. 5].

Таблиця 2

Типологія позицій щодо європейської інтеграції за К. Флудом

Євро- протівники	Ревізіо- ністи	Мініма- лісти	Градуа- лісти	Рефор- місти	Максима- лісти
---------------------	-------------------	------------------	------------------	-----------------	-------------------

В типології К. Флуда:

європротівники відкидають будь яку форму євроінтеграції;

ревізіоністи вимагають зміни курсу інтеграції і повернення її у стан до підписання Маахстриського договору;

мінімалісти декларують *status quo*, відкидаючи подальшу поглиблену інтеграцію;

градуалісти приймають процес євроінтеграції, але вимагають її здійснення в повільних, контрольованих темпах;

реформісти повністю підтримують ідею інтеграції, але її здійснення має відбуватись після вирішення наявних проблем в законодавчому та інституційному середовищі ЄС;

максималісти виступають за якнайшвидший і територіально найширший процес євроінтеграції.

Запропонована схема К. Флуда не знайшла підтримки серед дослідників євроскептицизму, оскільки, незважаючи на її широкий описовий характер, вона надмірно узагальнює опозиційність і прихильність до ідеї європейської інтеграції.

Продовженням типологій, які розглядають євроскептицизм як складне комплексне явище, є теоретична конструкція С. Рісхоя, який в своїй праці «Europeanization and Euroscepticism. Experiences from Poland and the Czech Republic» запропонував зробити інтелектуальні схеми більш конкретними і корисними для практичних досліджень. Розглядаючи євроскептицизм як глибокий та значущий феномен, він поділяє його на вісім можливих типів:

1. «Identity based»: євроскептицизм, який зумовлений проблемою національної та європейської ідентичності. Цей вид євроскептицизму набирає обертів через страх втрати своєї національної ідентичності у зв'язку з розвитком наднаціональних організацій;

2. «Cleavage-based»: обумовлений відмінностями суспільно-політичного гатунку. В цій площині євроскептицизму існує страх того, що європейська інтеграція призведе до розколу суспільства на переможців та переможених;

3. «Policy-based»: ґрунтується на незгоді з конкретними політичними та економічними кроками ЄС: запровадження євро, аграрна політика, вільна міграція населення;

4. «Institutionally-based»: переконання у нелегітимності європейських інститутів влади, їх принциповій відмінності від більш ефективних місцевих інститутів, а також в тому, що вони недемократичні та носять суто бюрократичний характер;

5. «National interest-based»: протиставлення життєвих інтересів народу і активного процесу євроінтеграції;

6. «Experience-based»: євроскептицизм, який ґрунтується на поганому досвіді та враженнях від європейських інституцій. Найчастіше цей тип формується під час переговорів про вступ до ЄС;

7. «Party-based»: виникає внаслідок ідеології партії та лідерів, які очолюють партію. Найчастіше це партії ультраліберального та консервативного гатунку;

8. «Atlantic-based»: результат чіткого прояву суперечностей між європейською та атлантичною орієнтацією політики ЄС. Незгода деяких держав формувати окрему від атлантичної зовнішню оборонну політику [6].

Типологію С. Рііхсея прийнято вважати однією з найбільш ґрунтовних, але широкого вжитку вона до цього часу не набула. Один із дослідників євроскептицизму К.-Ф. Юберіас вказує на її багатовекторність та надмірну детальність, і надає перевагу в своїх дослідженнях типології П. Таггарта і А. Щербяка [3, С. 59].

Однією з нещодавно запропонованих типологій щодо процесу євроінтеграції є комбінована типологія К. Зуби, котрий спробував поєднати обмежену кількість позицій в стислій інтерпретаційній схемі. Такою схемою виступає модель триступеневого поділу позицій [8, с.55].

Таблиця 3

Типологія позицій щодо європейської інтеграції за К. Зубою

Євроентузіасти (за інтеграцію)	Єврореалісти (амбівалентна позиція)	Євроскептики (проти інтеграції)
-----------------------------------	--	------------------------------------

Новим ключовим елементом у типології К. Зуби є поняття єврореалізму, який характеризується одночасним проявом протилежних якостей. В своєму аналізі К. Зуба вказує на те, що категорія єврореалізму

відбиває позицію значної кількості політичних партій, громадських ініціатив і широких верств суспільства. Таке поняття є протиставленням «м'якому євроскептицизму» П. Таггарта, «європрагматизму» та «євроскептицизму» П.Копецького і К.Мюдде, «мінімалізму» і «градуалізму» К. Флуда.

Сукупність запропонованих дослідниками типологій явища євроскептицизму дає можливість зробити висновок, що єдиної системи визначення типу опозиції щодо ідеї євроінтеграції виокремити неможливо. Головною проблемою постають відмінності між країнами-членами ЄС та кандидатами на рівні їх суспільно-політичної, економічної та історичної несхожості. У середовищі ж учасників Євросоюзу перешкодою ідеї євроінтеграції стають культурні особливості країн, регіонів та громад, які мають історично сформоване бачення майбутнього своєї території, держави та континенту, що є черговим підтвердженням необхідності функціонування потужних національних дослідницьких центрів для об'єктивного моніторингу та аналізу проблематики.

Література

1. *Cisak W.* Polityczno-kulturowe problemy obioru eurointegracji na Ukrainie / Wojciech Cisak // Unia Europejska na Rozdrożu : wybrane problemy. / Red. Anita Adamczyk. — Poznań, 2008. — S. 38–46.
2. *Góra-Szopiński D.* Eurosceptycyzm z wnętrza Europy / Dariusz Góra-Szopiński // Unia Europejska na Rozdrożu : wybrane problemy / Red. Anita Adamczyk. — Poznań, 2008. — S. 110–116.
3. *Flood Ch.* Euroscepticism : A problematic Concept (Paper presented to the University Association for Contemporary European Studies research conference). — Belfast : Queens University of Belfast, 2–4 September, 2002. — S. 5.
4. *Juberias C.-F.* AntiEuropeanism and Euroscepticism after the EU Eastern Enlargement / Carlos Flores Juberias — Europa, Volume 7, №2 (23), Warszawa, 2007, P. 45–77.
5. *Kopecký P.* The two Sides of Euroscepticism: party positions on European Integration in East Central Europe / Petr Kopecký, Cas Mudde. // European Union Politics. — London, Thousand Oaks CA, New Delhi, Volume 3, 2002. — P. 297–325.
6. *Riishoj S.* Europeanization and Euroscepticism. Experiences from Poland and the Czech republic [Електронний ресурс] // Soren Riishoj. — Central European Political Studies review, 2004, №6/4, Режим доступу до статті: <http://www.cepsr.com/dwnld/riiishoj.doc>
7. *Taggart P.* A touchstone of dissent : Euroscepticism in contemporary western European party system / Paul Taggart // European Journal of Political Research. — Volume 33. № 3, Printed in the Netherlands, 1998. — P. 363–368.
8. *Taggart P.* Theorizing Party-Based Euroscepticism : Problems of Definition, Measurement and Causality [Електронний ресурс] / Paul Taggart, Alex Szczerbiak // Sussex European Institute Working Paper, 2003, № 69, Режим доступу до статті: http://aei.pitt.edu/6562/01/001513_1.PDF
9. *Zuba K.* Polski eurosceptycyzm i eurorealizm / Krzysztof Zuba — Opole : Uniwersytet Opolski, 2006. — 445 s.